

Maria-als-maagd-en-als-moeder (2001)

Was zij nu menselijk of goddelijk?

Sieth Delhaas

Galerie *Help u zelve* - Winterswijk, 13 mei 2001 ter gelegenheid van de opening van de tentoonstelling van Helmie van de Riet

Maria. Iets over haar zeggen in een korte lezing is een duizelingwekkende verzoeking. Maria. In de enige bron waaruit de wereld haar kan kennen, het Nieuwe Testament van de Bijbel, heeft ze krap anderhalve pagina tekst gekregen. En toch: de wereld puilt uit van Maria. Ze is gemultipliseerd, geïmagineerd, verhoogd, men heeft haar ten hemel doen opstijgen, men heeft haar geëxporteerd, men heeft haar een andere huidskleur gegeven. Maria. Men zegt dat ze de Zoon van God heeft gebarnd.

Minimaliseren

Ik ga Maria minimaliseren. Ik ga voor de uitnodiging van Carla Aalberts, om deze Maria-expositie van Helmie van de Riet te openen, terug naar de woorden waarmee Carla mij heeft voorgesteld: feministisch theologe. Vanuit deze hoedanigheid wil ik over Maria spreken. Vanuit deze positie wil ik proberen een relatie te vinden met datgene wat tentoongesteld wordt, met de kunstenaar en met de galeriehouder.

Feministische theologie. Ontstaan in het midden van de jaren zeventig. Vrouwen kijken vanuit hun positie in de christelijke cultuur, in de kerk, naar de wereld om zich heen. Haar minderwaardige plaats in cultuur en kerk stellen kritische vrouwen gaandeweg aan de orde. Vooral katholieke vrouwen lopen tegen Maria op. Was zij tot voor kort een vertrouwde moeder, nu doorzien vrouwen wie zij is: maagd en moeder tegelijkertijd. Maagd en moeder in één persoon. Een rol waaraan een vrouw nooit kan voldoen. Gewone vrouwen dreigen Maria te verliezen. Een vereerde vrouw verandert in een instrument dat door de kerk tegen vrouwen werd en wordt gebruikt.

Maar Maria wordt ook herontdekt: wij, als protestantse en katholieke vrouwen, eigenden ons, vanaf het begin van de feministische theologie, de Maria toe van het Magnificat. De lofzang die Maria zingt tijdens haar bezoek aan haar nicht Elizabeth. Wij identificeren ons met Maria's woorden tegenover de kerk, het patriërarchaat, de hiërarchie, het celibaat als zij zingt: Hij (God) heeft hoogmoedigen in de overlegging van hun harten verstrooid; machtigen van de troon gestoten; eenvoudigen verhoogd; hongerigen met goederen vervuld en rijken heeft hij ledig weggezonden.

Voor de kerk is het Magnificat een van de belangrijkste lofprijzingen. Wij, als feministische theologes, als vrouwen van de vrouw- en geloofsbeweging eigenden ons deze lofzang toe. Als een strijdlid. Want daarin gaat het over ons.

Toch ligt het niet zo simpel. Niet iedereen kan zich Maria zo maar toe-eigenen. Het probleem waar mensen, die werkelijk over Maria nadenken, voor staan is immens. De kunstenaar Helmi van de Riet heeft over Maria nagedacht. Sterker nog: Helmi is jarenlang tegen Maria aan gelopen. Tegen de Maria die tot element is gemaakt in een theologie die vrouwen nog steeds klein houdt. Voor Helmi is die Maria, die ze zo graag wilde kennen, een duistere figuur geworden. Ze kon Maria niet herkennen in de namen waarmee de mensen om haar heen in haar jeugd, in haar vroege volwassenheid, Maria benoemden.

Maria is een gemanipuleerd model. Ik zeg met opzet model. Ik zeg niet: ze is een gemanipuleerde vrouw. Een model. In de theologie van de kerk is Maria enerzijds de verhoogde op de troon. Tegelijkertijd behoort ze tot de zondige mensheid. Maria wordt als uitverkorene gesteld tegenover Eva, de vrouw die de mensheid in het ongeluk stortte. Maria is bijna goddelijk gemaakt, tegelijkertijd wordt de vrouw in haar klein gehouden. Want vrouwen zijn niet terug te vinden in de structuur van de kerk. Nog altijd mogen vrouwen niet gewijd worden. Geen priester worden.

Verering

De geschiedenis kent heel wat pausen die Maria in het bijzonder vereren. De huidige paus is er een voorbeeld van. Maar diezelfde paus zegt dat vrouwen nooit priester kunnen worden.

Hoe verhoudt de verering van deze pausen voor Maria zich tot de vrouw als mens van vlees en bloed?

Het verleden leert ons ook dat tijdens de verschillende perioden van heksenvervolging de Mariaverering toenam. Wat betekent dit? Wat zegt dit over de verhouding tussen de praktijk van de kerk en de vrouw als gelovige?

In feite gaat het in de kerkelijke theologie niet om de vrouw Maria. Integendeel. Maria, ik zei het al eerder, is een model. Een beeld. Een beeld dat naar believen gemanipuleerd kan worden. Enerzijds als een machtige bijna goddelijke vrouw. Een godin. Bijna.

Anderzijds de vrouw die ondergeschikt blijft aan de kerk. Want ze is een vrouw. De priesters zijn en blijven de vertegenwoordigers van God. Een mannelijke god, die een zoon verwekte bij een vrouw. En die zoon kan alleen door een mannelijke priester worden vertegenwoordigd.

Galerie *Help u zelve* presenteert zich als een ruimte voor moderne beeldende kunst en toegepaste vormgeving. Met deze expositie over Maria is de Galerie echter de moderne kunst voorbij. Met deze Maria-expositie is de Galerie duidelijk in het postmoderne tijdperk belandt. Postmoderniteit staat immers voor: het einde van de grote verhalen.

Postmoderniteit staat ook voor: fragmentarisering.

Wij leven in een tijd van het einde van de grote verhalen. De emancipatie van allerlei groepen mensen in de samenleving betekent ook een eind van verhalen zoals dat van de kerk over Maria. Een verhaal dat geen zegen bracht voor mensen. Maria werd gelanceerd om mensen klein te houden. Enerzijds een troosteres, anderzijds een verheven godin. Een verwarrende figuur voor mensen van nu die geleerd hebben vragen te stellen.

Vragen stellen

Helmie van de Riet is zo'n vragenstellend mens. Zij heeft in haar ontmoetingen met het model, het beeld Maria dat zij in haar jeugd en haar vroege volwassenheid tegenkwam, vragen gesteld. Ze kreeg geen antwoord van de mensen die ze om uitleg vroeg.

En vandaag zien we het resultaat van het zwijgen van mensen die beter hadden moeten weten.

Helmie heeft vanuit haar kundigheid als kunstenares het beeld van Maria aangepakt. Ze heeft het beeld gefragmentariseerd. Het beeld stukje voor stukje uiteen genomen. Het bouwwerk van beelden, maskers, verbeeldingen heeft ze uit elkaar gelegd.

Als we nu om ons heen kijken dan liggen, hangen en staan hier enkele tientallen verbeeldingen van Maria. Maria, van wie men zegt dat ze de moeder Gods is. Natuurlijk: ook Helmie van de Riet heeft verbeeldingen gemaakt.

Wat is dan het verschil met het misbruik dat de katholieke theologie van Maria maakt?

Helmie heeft, zoals ik het zie, in haar werk geprobeerd van Maria weer een gewone vrouw te maken. Voor mij is de mooiste Maria die op de foto en de Maria die - aan haar kleding te zien - uit het Middellandse Zee gebied komt. Ze is van de leeftijd van Maria toen haar zoon Jezus door jaloerse kerkleiders aan het kruis werd genageld. Ze huilt. Ze kijkt op naar het kruis en ziet haar zoon in een wanhopige, verkrampde houding hangen.

Een gewone moeder huilt om haar zoon die wordt vermoord.

En dan is Maria er ook in vele devotionele maar ook alledaagse, soms zelfs humoristische verbeeldingen. De gezelligheid met het blauwe kinderserviesje, de blote Maria als ze zich 's avonds voor het slapen gaan heeft uitgeteeld en zich nog even bekijkt in de spiegel, ze heeft haar hemelsblauwe beha op het tafeltje neergelegd. Er is de bruidstaart die Jozef voor haar kocht toen ze eindelijk toch konden trouwen. Ik zie er een bruidstaart in, maar dat heeft Helmie niet bedoeld.

In de postmoderne tijd waarin wij leven, waarin mensen zelf willen nadenken, waarin mensen geen misleidende verhalen van machtigen meer willen horen, is er, denk ik, voor kunst een bijzondere plaats weggelegd. Kunst is in staat het religieuze, het spirituele, of noem het de meerwaarde van het leven, uit te drukken. De woorden van de grote verhalen zijn - misschien voor een tijd - te veel geworden.

Voor mij is deze expositie een religieuze verbeelding. En daarmee is de ruimte van deze Galerie een heilige ruimte geworden. Dat heilige is niet zo heilig als we dat woord vroeger moesten opvatten. Heilig betekent gewoon: een apart gezette ruimte. Deze ruimte is door deze speciale Maria-expositie van Helmie van de Riet een bijzondere ruimte geworden.

Twee jaar geleden heb ik, toen de Galerie nog in ontwikkeling was, eens aan Carla en Hélène geschreven dat mij hun huis aan de Wilhelminastraat letterlijk en figuurlijk als een lichtend huis voor ogen staat. De praktijkruimte van Hélène Meens op de begane grond is zo esthetisch en vriendelijk uitgevoerd. En nu is er de Galerie op de eerste en tweede verdieping bij gekomen met de mooie ruimten waar Carla culturele schoonheid probeert te realiseren. Aan zo'n plek had Winterswijk gebrek. Of het heeft zich dat misschien te lang ontzegd.

Voor mij zijn Carla en Hélène een voorbeeld paar. Dat mag, speciaal in deze dagen, wel eens gezegd worden. Ik heb veel respect voor datgene wat jullie teweeg brengen in dit pand.

Gefeliciteerd, Helmie, Carla, Hélène met deze ruimte, met deze tentoonstelling!